

krizovoї psihologii. Zbirnik naukovih prac'. Vip.13. Harkiv: NUCZU, 2013. S. 241–250.

УДК 159.9

Чуйко О.Ю., магістрант соціально-психологічного факультету НУЦЗУ, e-mail: Chuuko@nuczu.edu.ua;

Сергієнко Н.П., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ, e-mail: Sergienko@nuczu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ–ПСИХОЛОГІВ

У статті представлений аналіз теоретичних підходів до проблеми комунікативної компетентності в сучасних наукових дослідженнях. Проведено дослідження по вивченню професійної компетентності, проведений аналіз ефективних методів розвитку комунікативної компетентності.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, соціально-психологічний тренінг.

В статье представлен анализ теоретических подходов к проблеме коммуникативной компетентности в современных научных исследованиях. Проведено исследование по изучению профессиональной компетентности, проведен анализ эффективных методов развития коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, социально-психологический тренинг.

Постановка проблеми. Компетентність у сфері спілкування є однією з головних складових високого професійного рівня фахівця в будь-якій сфері людської діяльності. Професія практичного психолога відноситься до соціологічних видів праці, а тому серед вимог до професійних якостей особливе місце належить рівню його комунікативної компетентності.

Формування комунікативної компетентності у студентів - психологів є одним з необхідних чинників становлення їх як професіоналів. Завдання вузу – дати правильне уявлення про комунікативні властивості особистості, які необхідні висококваліфікованому фахівцеві, і за роки навчання сформувати, удосконалити ці якості.

Комунікативна компетентність психолога розглядається як складова портрета психолога в роботах Ю.Б. Алешіної, Р.С. Абрамової, Р. Кочюнас та інших. На думку дослідників комунікативна компетентність психолога є «серцевиною професіоналізму психолога», тому що спілкування з людьми становить сутність професії психолога [2; 4].

Джерелами комунікативної компетентності є природжені особливості особистості, виховання, життєвий досвід, загальна ерудиція і спе-

ціальні методи навчання. Професійна комунікативна компетентність не може бути сформована стихійно, необхідні спеціальна робота та психологічні умови.

Багато авторів відзначають, що в умовах ВнЗ найкращий навчальний ефект у навчанні комунікативної компетентності дають групи соціально-психологічного тренінгу, що представляє собою синтез усіх активних засобів навчання. Тренінг комунікативної компетентності полягає у виробленні соціально-психологічних умінь, пов'язаних з оволодінням процесами взаємозв'язку, взаємовираження, взаєморозуміння, взаємин, взаємовпливів. Допомагає відпрацювати навички переконання; вміння знайти аргументи на користь своєї позиції; розвинути вміння знаходити підхід до людей; розвиток вміння невербального засобу спілкування; навчити ефективним способам спілкування.

Проблеми теорії та практики формування комунікативної компетентності психологів за допомогою тренінгових технологій розглянуті в працях Н.Н. Богомолової, О.В. Винославської, Ю.Н. Ємельянової, Л.М. Карамушки, А.Г. Ковальової, С.В. Петрушиної, Л.А. Петровської, Є.В. Сидоренка, Н.Ю. Хрящової та ін. [1; 2].

Але, незважаючи на велику ступінь розробленості даної наукової проблеми, слід зазначити, що досліджень, які визначають вплив соціально-психологічного тренінгу на рівень комунікативної компетентності студентів-психологів НУЦЗУ, проведено не достатньо.

Саме під час навчання у вищому навчальному закладі відбувається первинне «освоєння» професії, визначаються життєва та світоглядна позиції молодшої людини, вивчаються способи взаємодії, форми поведінки і спілкування. Вибір методів та засобів вдосконалення орієнтації в нових умовах багато в чому залежить від комунікативної компетентності і визначається розумінням її природи. Головною проблемою є побудова такої системи навчально-освітнього процесу, яка б оптимально враховувала особливості та закономірності не лише особистісного розвитку студента, а й професійного становлення його як спеціаліста.

Мета: вивчити особливості комунікативної компетентності у студентів-психологів та розробити соціально-психологічний тренінг, спрямований на підвищення комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття «комунікативна компетентність» є однією з важливих наукових категорій, вивчення якої почалося в 60-70-хх рр. ХХ сторіччя. Це поняття увійшло до педагогіки і психології разом із категорією «спілкування». На сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених цій проблемі. Разом із тим учені постійно вказують на виняткову важливість і точність визначення цього терміна, представники різних галузей знань описують це поняття з позиції власних інтересів і підкреслюють у ньому те, що є найсуттєвішим для науки.

Ідея комунікативної компетенції належить американському антропологу Д. Хаймсу (D. Hymes), який протиставив її лінгвістичній компетенції Н. Хомського (N. Chomsky) [5]. В основі лінгвістичної компетенції Н. Хомського лежали природжені знання основних лінгвістичних категорій і здатність дитини «конструювати для себе граматику» – правила опису речень, які використовуються у мовному середовищі. Ці знання носять емпіричний характер і функціонують у вигляді лінгвістичної інтуїції. Д. Хаймс уважав, що такий погляд на лінгвістичну теорію був невиправданий, і що цю теорію необхідно розглядати як частину більш загальної теорії, залучаючи комунікацію і культуру. У свою теорію про комунікативну компетенцію

Як зазначає у своїй роботі І.Д. Бех, поняття «комунікативна компетентність» (від лат. *communis* – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся і *competens* (*competentis*) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів і т. ін. [2].

К.М. Хоруженко це поняття розглядає як підготовленість людини до культурного спілкування з іншими людьми [1]. Девідом і Джулією Джері цей термін трактується як комунікативна здатність (способи, правила, за допомогою яких люди здійснюють комунікативні обміни та інтеракції з іншими людьми співтовариства) [4].

За В.В. Потаповим, обов'язковою умовою успішного перебігу процесу спілкування є комунікативна компетентність, яку він характеризує як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для формування ефективної дії в певних ситуаціях міжособистісної взаємодії [2].

За О.О. Павленко, для спілкування, в тому числі успішної ділової комунікації, необхідно мати сформовану комунікативну компетенцію. Компетенції є сумою знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії. Загальні компетенції – це ті, що не є специфічними для мовлення, але такі, що необхідні для будь-якого роду діяльності, у тому числі й мовленнєвої. Комунікативні, мовні компетенції – це такі, які забезпечують людині можливість діяти і спілкуватися за допомогою мови [4].

Так, М.М. Вятютнев відзначає, що комунікативна компетентність – це здатність використовувати мову творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовниками [2].

Н.І. Гез виділяє в понятті «комунікативна компетентність» знання про мову, навички й уміння застосовувати ці знання у мові згідно з різними ситуаціями спілкування [4].

За О.М. Казарцевою та Ю.С. Федоренко – комунікативна компетентність – це знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування [1].

Ю.П. Федоренко визначає компетентність як знання, навички, та вміння з галузей лінгвістики [4].

Аналізуючи подані визначення, можна зробити висновок про те, що поняття комунікативної компетентності згідно з метою навчання можна вважати явищем як лінгвістики, так і педагогіки, оскільки воно співвідноситься зі знаннями, навичками й уміннями, які найбільш точно відображають багатогранність комунікативної компетентності, її важливу роль у розвитку особистості. Як справедливо відзначає Ф. Деннінгхауз, комунікативна компетентність вимагає предметних знань. Комунікація не є лише мовленнєвою діяльністю, а становить специфічний аспект інших видів соціальної діяльності, її не можна виокремити в чистому вигляді, наприклад, абстрагувати із повсякденних справ або професійних занять [2].

Виклад основного матеріалу. Професія психолога відноситься до сфери «людина – людина», а поняття професійної компетентності пов'язане з успішністю, ефективністю та продуктивністю виконуваної ним діяльності.

Комунікативна компетентність у професії психолога забезпечує ефективне протікання комунікативного процесу, побудова ефективного комунікативного дії у певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії, успішне функціонування в професійному середовищі.

Не зважаючи на велику кількість досліджень, пов'язаних з даною проблемою єдиного визначення поняття професійної компетентності так і не запропоновано.

Професійна компетентність в акмеологічному підході розуміється як професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці (фахівця або колективу) до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. Вона виступає мірою й основним критерієм визначення його відповідності вимогам сукупної праці. Кожна зі сторін праці (професійна діяльність, повсякденні відносини, сам суб'єкт, що розвивається, і результати його праці – виробничі, досягнутий стан, дисципліна й інші реалізовані функції й завдання) може бути оцінена за допомогою критеріального модулю. Його показниками є об'єктивно необхідні знання, уміння, навички, а також професійні позиції, індивідуально-психологічні особливості (якості).

Відповідно до Ю.М. Жукова, Л.А. Петровської, П.В. Растянникова, професійна компетентність є засобом пристосування до середовища, оскільки професія творить людину відповідно до свого образу та подоби, визначаючи її інтереси, переконання, смаки, прагнення, бажання; формує загальні інтереси, подібності у індивідів, що займаються однією справою [1].

В.А. Горянина визначає професійну компетентність як систематизовану сукупність знань, високих моральних норм і професійного кодексу [1].

У своїй роботі Н.О. Антонова пише, що в рамках професійної стратифікації суспільства професійна компетентність розглядається як професійне покликання, професійний обов'язок, що формується в єдності стилю життя, професії та освіти [5].

Акмеологічний підхід вбачає професійну компетентність головним когнітивним компонентом професіоналізму особистості, який визначає сферу професійних поглядів, кола запитань, що вирішуються, систему знань, які постійно розширюються та дозволяє виконувати професійну діяльність з високою продуктивністю [4].

Згідно з В.М. Соколовим, професійна компетентність - це здатність ефективно вирішувати практичні завдання стосовно соціалізації особистості, яка розвивається, забезпечення внутрішніх умов діяльній інтеграції особистості в суспільство за рахунок розвитку ціннісних орієнтацій, формування практичних умінь діяльній соціально бажаної самореалізації [4].

Професійна компетентність психолога є складним психологічним утворенням, що забезпечує успішність його професійної діяльності й включає в себе систему діяльній-рольових (знання, уміння й навички) та особистісних (професійно важливих якостей) характеристик, важливе місце серед яких займає нарративна компетентність.

Говорячи про психологічні складові професійної компетентності практичних психологів варто акцентувати увагу на когнітивному, операційному, комунікативному, моральному її компонентах. Під когнітивним компонентом професійної компетентності психолога-практика розуміємо накопичення знань, які утворюють його професійну лексику, що формується внаслідок розуміння специфічних текстів.

Одним із важливих напрямків у розвитку комунікативної компетентності майбутніх практичних психологів є застосування активних методів навчання.

Таким активним методом навчання є соціально-психологічний тренінг. Проблеми теорії та практики формування комунікативної компетентності психологів за допомогою інтерактивних технологій (в тому числі, соціально-психологічного тренінгу) розглянуті в працях Н.Н. Богомолової, О.В. Винославської, Ю.Н. Ємельянова, Л.М. Карамушки, А.Г. Ковальова, С.В. Петрушина, Л.А. Петровської, Є.В. Сидоренка Н.Ю. Хряцова та ін. [3].

У тренінг комунікативної компетентності можуть бути включені вправи метою яких є: зняття м'язових затисків, м'язових напружень, формування м'язової свободи в процесі спілкування, оволодіння навичками психофізіологічної саморегуляції, розвиток навичок довірливого уваги, спостережливості, розвиток навичок невербального спілкування, формування умінь управляти увагою партнерів по спілкуванню і т.д. [3].

В широкому розумінні слова під соціально-психологічним тренінгом розуміється практика психологічного впливу, яка базується на активних методах групової роботи. При цьому мається на увазі використання своєрідних форм навчання знанням, умінням і технікам в сфері спілкування, діяльності, особистого розвитку і корекції.

Таким чином, розвиток комунікативної компетентності займає особливе місце в підготовці майбутніх психологів. Оскільки професія практичного психолога належить до соціономічних видів праці, де спілкування зі сторони, що супроводжує трудову діяльність, перетворюється на професійно значущу, суттєву сторону. Одним із важливих напрямків у розвитку комунікативної компетентності студентів психологів є соціально-психологічний тренінг.

СПТ спрямований на оволодіння певними соціально-психологічними знаннями, розвитком комунікативних здібностей персоналу, рефлексивних навичок, здатності аналізувати ситуацію, поведінку, стан як членів групи, так і свій особистий, уміння адекватно сприймати себе і оточуючих. При цьому виробляються і корегуються норми особистісної поведінки та міжособистісної взаємодії, а також розвивається здатність гнучко реагувати на ситуацію, швидко змінюватись в різних умовах і різних групах.

У сучасній психологічній науці досить багато досліджень, присвячених різноманітним психологічним аспектам особистісного розвитку студентів, професійній діяльності та професіоналізації особистості. Ці питання розглядалися Б.Г. Ананьєвим у контексті специфіки студентського віку як важливої стадії особистісного розвитку [1], а Ю.В. Ушачевою, з позиції специфіки професійної підготовки майбутніх психологів [4].

Вказуючи на специфічність професійної діяльності практичного психолога, В.В. Рубцов та А.А. Маргаліс вирізняють психологічну компетентність як один із параметрів професіограми спеціаліста, визначаючи компетентність як особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дає змогу приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності [4].

У працях психологів розглядаються окремі сторони компетентності: компетентність у спілкуванні, інтелектуальна компетентність тощо. Вони зазначають, що практичному психологу на відміну від традиційного викладача, недостатньо володіти матеріалом (знаннями) і методикою його передачі. Специфіка професії вимагає додаткових видів компетентності, таких як, наприклад, комунікативна компетентність, тобто розвинені комунікативні навички (вербальні та невербальні), чутливість до групових процесів та вміння їх інтерпретувати [5; 6].

До складу комунікативної компетентності входить певна сукупність знань, вмінь, навичок, які забезпечують ефективний перебіг комунікативного процесу.

Не викликає сумніву думка Ф.І. Шаркова про те, що особистість фахівця вдосконалюється у процесі професійної діяльності роками, однак відносно будь-якої діяльності можна вирізнити низку професійно важливих якостей, рівень розвитку яких до початку оволодіння професією є достатнім для забезпечення певної успішності виконання, реалізації діяльності [4].

Висновки. На основі теоретичного аналізу проблеми розвитку комунікативної компетентності студентів-психологів за допомогою тренінгу, ми дійшли до висновків:

Комунікативна компетентність розглядається більшістю авторів, як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в ситуаціях особистісної взаємодії. До складу компетентності включаються когнітивні (орієнтованість, психологічні знання і перцептивні здібності), виконавські (соціальні установки, досвід, система відносин особистості) компоненти.

Комунікативна компетентність в професіях типу «людина - людина» стає професійно значущою, а для професії психолога комунікативна компетентність є основоположною, оскільки професія психолога передбачає постійне спілкування з людьми.

Одним з найбільш ефективних методів розвитку комунікативної компетентності є соціально-психологічний тренінг, що представляє собою синтез усіх активних засобів навчання.

Таким чином, провівши теоретичний аналіз психологічної літератури з проблеми нашого дослідження, можемо стверджувати, що комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професії психолога. У зв'язку з цим при навчанні у вищому навчальному закладі студентам необхідно коригувати комунікативні вміння і підвищувати рівень комунікативної компетентності, а одним з найефективніших способів його підвищення є тренінг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л. Ф. Коммуникация — форма активности человека. Томск: ТГУ, 2003. 187 с.
2. Бодалев А. А. Психологическое общение. М.: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО МОДЭК, 1996. 256 с.
3. Петровская Л. А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. 162 с.
4. Станкин М. И. Психология общения. М.: Моск. психол. соц. инт, 1996. 296 с.
5. Стернин И. А. Понятие коммуникативного поведения и проблемы его исследования. Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. 82 с.
6. Сергієнко Н. П. Комунікативна компетентність як засіб підвищення стресостійкості працівників МНС. Проблеми екстремальної та

кризової психології. Зб. наук. праць. Харків: НУЦЗУ, 2012. Вип.12. С.122–129.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alekseeva L. F. *Kommunikacija — forma aktivnosti cheloveka*. Tomsk: TGU, 2003. 187 s.
2. Bodalev A. A. *Psihologicheskoe obshhenie*. M.: Izd-vo «Institut prakticheskoy psihologii», Voronezh: NPO MODJeK, 1996. 256 s.
3. Petrovskaja L. A. *Teoreticheskie i metodologicheskie problemy social'no-psihologicheskogo treninga*. M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1982. 162 s.
4. Stankin M. I. *Psihologija obshhenija*. M.: Mosk. psihol. soc. int, 1996. 296 s.
5. Sternin I. A. *Ponjatie kommunikativno-go povedenija i problemy ego issledovanija*. Voronezh: Izd-vo VGTU, 2000. 82 s.
6. Sergienko N. P. *Komunikativna kompetentnist' jak zasib pidvishhennja stresostijkosti pracivnikiv MNS. Problemi ekstremal'noї ta krizovoї psihologii. Zb. nauk. prac'. Harkiv: NUCZU, 2012. Vip.12. S.122–129.*

УДК 796.07+612.821:159.9

Шахновский Д.В., начальник Центра кризисной психологической помощи МЧС Республики Беларусь, подполковник внутренней службы;

Толкач С.Н., заместитель начальника Центра кризисной психологической помощи МЧС Республики Беларусь, подполковник внутренней службы;

Сергеев В.Н., канд. истор. наук, доцент, доцент кафедры гуманитарных наук Университета гражданской защиты МЧС Беларуси.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПАСАТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ ЛИКВИДАЦИИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

Представлена работа посвящена важливій проблемі, пов'язаної з професійною ефективністю працівників органів і підрозділів з надзвичайних ситуацій. З урахуванням екстремального характеру діяльності рятувальника особливого значення набуває така характеристика як психологічна готовність. На виявлення ступеня готовності частково спрямовані процедури професійного відбору працівників. Разом з тим питань прогнозування результативності діяльності в умовах високого ризику приділяється недостатня увага. Існуючий інструментарій психологічного прогнозу не може дати повної картини і володіє недостатнім предиктивним потенціалом. У зв'язку з цим в статті пропонується використовувати методіку побудови особистісного прогнозу, до сильних сторін якої відноситься комплексний характер одержува-